

ДЕМОГРАФІЧНА КРИЗА В УКРАЇНІ ОЧИМА ЛІКАРЯ⁴

Вітчизняна демографічна література поповнилася дуже цікавим описом поточної демографічної ситуації в Україні [4], ознайомлення з якою дає справжнє задоволення. Нетрадиційне бачення змісту цієї ситуації, широта та глибина демографічного мислення автора дали змогу створити книгу, яка заслуговує пильної уваги та уважного аналізу. Її видання стало, з мого погляду, подією в історії науково-популярних демографічних публікацій.

По-перше, є підстави вважати видану роботу першою цілком вдалою спробою створити в наш час по-справжньому цікаву для широкого кола читачів науково-популярну книгу з демографії⁵. Безсумнівний успіх автора в цій справі не можна пояснити лише тим, що він як один із провідних демографів України не просто знайомий з великим масивом наукової інформації про різні аспекти та компоненти демореальності в нашій країні та за її межами, але цю інформацію глибоко осмислює, творчо та ефективно її використовує як для задоволення власних дослідницько-наукових потреб, так і культурно-освітніх інтересів свідомих громадян нашої країни. Головне у безсумнівному творчому успіху автора очевидне: він талановита людина, а талант виявляється в усьому, на що спрямована її активність⁶. Саме тому, що автор виявляє свою талановитість в кількох сферах наукової та культурної активності, має хист до продуктивної наукової творчості, глибоко укорінений в широкий культурний та науковий простір, йому вдалося створити книгу, знайомство з якою може дати задоволення не лише широкому загалу досить культурних читачів, а й фахівцям з демографії, бо в ній є те, що рідко зустрічається навіть у суто наукових монографіях — цікаві демологічні (демотеоретичні) гіпотези та ідеї [4, с. 9, 13–15, 14, 17, 24, 30, 38, 67, 77, 80–81, 106, 109, 140, 147, 155, 160, 177, 184, 187]⁷. Отже можна сподіватися, що ця книга виконуватиме у вітчизняній демографічній літературі функцію стандарту якості науково-популярних текстів взагалі; що майбутні популяризатори демографічних (і демологічних) знань ознайомляться з цим стандартом і намагатимуться його дотримуватися, хоча б у плані усвідомлення необхідності попереднього накопичення якогось мінімуму ґрунтовних знань про те, про що вони бажають розповісти читачам своїх науково-популярних творів.

По-друге, видання, про яке йдеться, має розглядатись не лише як самодостатня, автономно-окрема складова науково-популярної інформації про демореальність. Його значення і наукова (дослідницька) та практична (демополітична) цінність не обмежується тим, що автор свідомо фіксує та намагається розкрити гностичні можливості нового (принаймні, для сучасної вітчизняної демографії) бачення предмета загального демографічного мислення та пізнання⁸; стисло та цікаво повідомив про результати використання ще не поширеного в сучасній демографії способу осмислення явищ її об'єкта — демореальності.

⁴ Войтенко В.П. Україна очима лікаря. Науково-популярне видання. —К.: Вид.Фітоцентру, 2007. —190с.

⁵ Науково-популярна книга з географії населення була видана в серії “Народознавчі студії” ще в 1993 р. [6]

⁶ Володимир Войтенко є автором багатьох дуже цікавих текстів, присвячених актуальним темам та проблемам культурології, літературознавства, соціології та політології (див., наприклад, [3]). Тут не можна не згадати про те, що він належить до кола самих цікавих авторів, публікації яких часом з'являються у тижневику “Слово просвіти”).

⁷ “Гіпотеза є такою думкою, яка породжує нескінченну множину інших думок” [8, с. 128].

⁸ Про нетотожність процесів мислення та пізнання див. [1, с. 159–160]. Мені уявляється, що ототожнення мислення з пізнанням не дозволяє досить чітко зафіксувати різницю між характером науково-популярних та науково-дослідницьких текстів та специфікою мислення їх авторів.

Особлива цінність використаного автором “терапевтично-лікарського” опису нашої поточної демографічної ситуації полягає в тому, що гностично вагомі результати такого підходу до об’єкта всієї демографії (не лише дисциплінарно-інституціалізованої) засвідчують можливість ефективного використання також інших професійно-спеціалізованих підходів, тобто бачень цього об’єкта (відкритої системи знань, субстрат якої становлять “демографічні предмети” різних наук) “очима” соціологів, психологів, генетиків [11], екологів, культурологів, фахівців наук про народне господарство)⁹. Адже без таких незвичайних для української демографії (і не лише для неї) підходів до різних предметно-дисциплінарних іпостасей її об’єкта неможливе створення емпіричної основи по-справжньому реалістичного осмислення—розуміння (не схоластичного теоретизування) демореальності як демографічної цілісності—тотальності, тобто як предмета, вихідне бачення якого є необхідною передумовою створення нових продуктивних гіпотез стосовно будови, “механізмів” її функціонування та розвитку.

Інакше кажучи, лише результати розгляду нашої демореальності “очима” фахівців різних наук створять базис, на якому стане можливим сходження від абстрактного до конкретного [7, с. 152—156], тобто почнеться творення сукупним демографічним розумом реалістичної, практично ефективною теорії демореальності. Публікацію результатів дослідження демореальності України демографом-лікарем можна оцінювати як свідчення того, що у вітчизняній демографії рух до так званого “широкого розуміння” предмета демографічного наукового інтересу повільно, але невпинно поширюється, адже до нього фактично приєднався ще один авторитетний вітчизняний дослідник.

По-третє, книгу, в якій оприлюднюються результати розгляду сучасної демографічної ситуації в нашій країні “очима лікаря” і яка має підзаголовок “науково-популярне видання”, аж ніяк не можна вважати лише науково-популярною або публіцистичною в звичайному розумінні цього прикметника¹⁰. Досить уважне ознайомлення з публікацією свідчить про те, що маємо справу з текстом, який можна вважати науково-популярним лише концентруючи увагу на його зовнішній формі, прозорість—простота (“зрозуміла для всіх”), але притаманна мисленню науковця, який добре знає суть того, про що він намагається розповісти. Автор у літературно привабливій формі подав фрагменти тексту, в яких йдеться про суттєво-фундаментальні прикмети—“симптоми” того, що людність нашої країни як живий субстрат суспільної системи важко “хвора”, потребує лікування в “суспільному стаціонарі”, який конче необхідно створити в історично короткий термін. Адже лише в стаціонарно-сталих умовах, під пильним наглядом досвідчених “лікарів” та за допомогою використання сучасних оздоровчих процедур (у тому числі дуже болючих) можна уникнути перетворення хвороби в смертельну, тобто в таку, що здатна знищити людність у вищій цивілізаційній іпостасі політичної нації та складової людства — ансамблю—системи держав світу¹¹.

Книга “Україна очима лікаря” є не тільки цінним внеском в дуже актуальну справу посилення популяризації демографічних знань¹². Оскільки її автор використав великий масив демографічної інформації, остільки його книга може виконувати функцію наукового компендіуму, існування якого є однією з необхідних передумов продовження та поглиблення демографічного пізнання. Маємо також підкреслити, що в якості демографічного компен-

⁹ Про гностичну цінність осмислення результатів розгляду об’єкта наукового пізнання з різних точок зору див. [12, с. 183—185].

¹⁰ Відомо багато прикладів того, що талановиті, але ще не “розкручені” в науковому середовищі дослідники оприлюднювали свої оригінальні та цікаві ідеї в науково-популярних публікаціях.

¹¹ “У весвітній історії може йтися лише про такі народи, які утворюють державу” [5, с. 90].

¹² Популяризація демографічних знань (широке демографічне просвітництво) стала й назавжди залишиться (принаймні, в умовах демократії) провідним компонентом здійснення реалістичної демополітики.

діуму книга буде дуже корисна для розробників заходів активізації нашої національної демографічної політики, державних службовців, які ці заходи втілюють у практику, розробляють механізми впливу держави на масову “демографічну” поведінку своїх громадян. Особливо вдячними автору книги мають бути медики, які бажають досліджувати теми та проблеми “медичної демографії”. Вона може бути корисною також науковцям з соціології охорони здоров’я та медицини, особливо тим, які не задовольняються емпірично-кількісним аналізом предметів медичного та демографічного наукового інтересу за допомогою використання методик та обчислювальних технік медичної й демографічної статистики, а прагнуть розглядати медицину як діяльність, спрямовану на “зміцнення та збереження здоров’я, подовження життя людей, попередження та лікування хвороб людини” [13, с. 155] і характеризується власним, автономним сегментом в культурі, політиці, господарстві та науці.

Нарешті, публікація, про яку йдеться, є стислим і глибоко змістовним вступом до тієї “некласичної” демографії, в центрі дослідницького інтересу фахівців якої знаходяться гостро-болючі й тому надзвичайно актуальні проблеми сучасної, кризової демореальності в Україні. Особливістю опису автором книги тієї чи іншої проблеми сучасної демографічної ситуації є те, що він відразу характеризує суть цих проблем, їх прояв в життєдіяльності людей як пацієнтів автора—лікаря. У читача книги створюється враження, що з ним довірливо розмовляє людина, яка не просто добре знає те, на що варто звернути увагу і що не треба забувати задля власного блага, але також щиро вболіває за долю читача, бажає щоб його власна поведінка стала більш свідомою, раціональною в плані збереження його фізичного та духовного здоров’я, щоб наслідки позитивних змін в цій поведінці стали його власним внеском у вирішення доленосної проблеми подолання кризових явищ в житті як його самого, так і його родини, ближнього та дальнього людського оточення, зрештою, всієї людності його батьківщини. Текстам багатьох фрагментів книги (за своїм змістом та формою вони є навчаючими демографічними “оповіданнями” [4, с. 47–56, 105–112, 137–148, 161–172] притаманна сильна емоційна напруженість, вони виконують функцію високого гуманістичного просвітництва, стають зразками демографічної публіцистики. Слід також зазначити, що автор—лікар органічним чином виявив глибокий патріотизм¹³, використав усі свої гностичні можливості для того, щоб сприяти створенню такого “діагнозу” кризового стану людності України, сама наявність якого сприятиме появі “рецепту” виходу з цього стану, який би надихав на мобілізацію необхідної активності в сфері “демографічного будівництва”. Сама енергетика мови автора книги спрямована на обмеження впливу на масову свідомість людності нашої країни ідеологів (“пропагандистів—агітаторів”) “демографічного фаталізму” в демографічній теорії та “демографічного волюнтаризму” в сфері демографічної практики (демополітики).

Справжня наукова та практична цінність книги “Україна очима лікаря” пов’язана з тим, що вона створена в наявному, конкретно-історичному науковому просторі в процесі тривалого накопичення та глибокого осмислення великої за обсягом інформації (емпіричної та теоретичної) про різні феномени сучасного життя в Україні, про фактори та наслідки змін, що в ньому відбуваються. Але наважусь констатувати, що доказово-пізнавальна функція вміщених у книзі результатів використання математико-статистичних методів аналізу варіації взаємозв’язків різних показників стану людності та умов її існування за регіонами не є настільки очевидною, щоб їх варто було використовувати, як прямі докази обгрунтованості зроблених висновків¹⁴, а тим більше щоб зробити фундаментальні уза-

¹³ “Патріотизм полягає у тому, щоб говорити правду. Стосовно демографічної ситуації ця теза є особливо актуальною” [4, с. 34].

¹⁴ “Не дай нам Боже розуміти істину як сукупність лише одних математичних побудов” [2, с. 232].

гальнення теоретичного характеру. Вже самі назви деяких таблиць [4, с. 8, 23, 39, 91, 93, 97, 159, 160] та відсутність необхідних до них пояснень методичного характеру робить їх не дуже ефективними ні як компоненту популяризації демографічних знань, ні як засобу досить продуктивного науково-фахового аналізу відомої автору інформації про об'єкт і предмет його дослідницького інтересу.

До широкого використання результатів старанних статистичних розрахунків зв'язків суспільно-економічних та соціально-культурних “причин” з “наслідками”, які характеризуються показниками демографічної статистики, автор книги звернувся мабуть насамперед тому, що ще не задоволена потреба у розширенні номенклатури явищ, які демографи мають вивчати в предметі не тотожному предмету демографічної статистики (“стохастичному процесі, який утворює маса випадкових, поодиноких подій — народжень і смертей” [10, с. 57]). Щоб вийти за предметно-дисциплінарні межі сучасної демографічної статистики, тобто досліджувати соціальні механізми обумовленості цих наслідків—результатів, потрібні розширення і розвиток виробництва відповідної первинної демографічної інформації. Без врахування дефіциту такої інформації не можна не лише правильно пояснити певні недоліки роботи Володимира Войтенка, а й справедливо оцінити здобутки його потужного демографічного розуму. Навіть за браку достатньої інформаційної бази автор книги своїми висновками—гіпотезами зробив вагомий внесок у вітчизняну теоретичну демографію, оскільки осмислив та чітко сформулював низку актуальних проблем, вирішення яких позитивно вплине на розробку досить глибоко обгрунтованої концепції та стратегії демографічної політики нашої держави.

Джерела

1. *Арендт Ханна*. Люди темних часів. — К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2008. — 320 с.
2. *Блейк У.* Видення страшного суда. — М.: ЭКСМО-Пресс, 2002. — 384 с.
3. *Войтенко В. П.* Люди і вибори. Нариси з політичної арифметики. — К.: Довіра, 1995. — 48 с.
4. *Войтенко В. П.* Україна очима лікаря. Науково-популярне видання. — К.: Вид. Фітосоціоцентру, 2007. — 190 с.
5. *Гегель Г. В. Ф.* Лекции по философии истории. — СПб.: Наука, 1993. — 479 с.
6. *Заставний Ф. Д.* Населення України. — Львів: МП “Край” — “Просвіта”, 1993. — 223 с.
7. *Зиновьев А. А.* Фактор понимания. — М.: Алгоритм, 2006. — 528 с.
8. *Мамардашвили М.* Кантiанские вариации. — М.: Аграф, 1997. — 320 с.
9. *Мамардашвили М.* Лекции о Прусте (психология творческого пути). — М.: Ad Marginem, 1995. — 547 с.
10. *Народонаселение.* Энциклопедический словарь. — М.: БРЭ. 1994. — 640 с.
11. *Служинська Зиновія.* Рід людський в Україні. — Л.: Вид. ЛДМІ, 1995. — 114 с.
12. *Хайдеггер М.* Работы и размышления разных лет. — М.: Гнозис, 1993. — 464 с.
13. *Энциклопедический словарь медицинских терминов.* Т. 1—3. — М.: Сов. энциклопедия, 1982—1983.

В. П. ПІСКУНОВ,
кандидат економічних наук,
м. Київ